

8. DINÀMIQUES PAISATGÍSTIQUES

8. DINÀMIQUES I PROCESSOS QUE INCIDEIXEN EN EL PAISATGE

Els paisatges actuals del Camp de Tarragona són el resultat de la interacció entre múltiples dinàmiques que actuen a diferents escales. Fenòmens com el creixement urbanístic i industrial, l'evolució del sector turístic i la disminució del pes del sector agrícola tenen una plasmació directa en el territori, si bé la intensitat ha estat diferent en funció de l'àmbit. Una anàlisi genèrica de tot l'àmbit del Camp de Tarragona ens ajuda a comprendre que, mentre alguns espais es mantenen en conjunt estàtics, en d'altres el dinamisme és més acusat. En la majoria d'aquests casos, l'acció antròpica és el principal agent que explica el modelat final del paisatge. Una visió acurada del mapa de dinàmica i estabilitat (capítol 2. Metodologia, mapa 2.3), ens permetrà fer-nos una idea general de quins són aquells espais més propensos al canvi al Camp de Tarragona. Aquest mapa és el resultat de creuar els usos del sòl de Catalunya de l'any 1992 amb els usos del sòl del 2002, cartografiant si manté el mateix ús o si hi ha hagut algun tipus de canvi. Per tal de tenir una millor idea general del fenomen, els usos s'han simplificat en quatre grans tipus (vegetació espontània, espai agrícola, espai construït i altres). A nivell general s'observa que aquells usos més consolidats són la vegetació espontània i, sobretot, l'espai construït, mentre que els espais més dinàmics són els espais de transició entre aquests i l'espai agrícola.

Figura 8.1. La perifèria de les grans aglomeracions urbanes del Camp de Tarragona aglutina dinàmiques paisatgístiques contraposades, producte de la sobreposició d'usos i cobertes del sòl. A dalt, polígon industrial de la Pobla de Mafumet, envoltat de camps.

8.1 El paisatge forestal

El paisatge forestal, que domina en les zones muntanyoses del Camp de Tarragona, està sotmès a dinàmiques pròpies del paisatge de muntanya baixa i mitja mediterrània. La pèrdua de competitivitat econòmica ha provocat un abandó dels aprofitaments forestals tradicionals. Cal tenir en compte que els aprofitaments tradicionals suposaven un control de la biomassa existent en els boscos. L'augment de la biomassa (tones de material combustible/hectàrea) i la major freqüentació dels boscos és un dels principals aspectes que fan augmentar el risc d'incendi forestal. Cal recordar els grans incendis com els que el 1986 afectaren l'extrem oriental de les muntanyes de Prades, el Montmell i la serra de l'Argentera o els que el 1994 afectaren els contraforts septentrionals del Montsant.

Figura 8.2. L'augment de la biomassa forestal ha provocat un augment del risc d'incendi forestal.

A part de l'augment general de la biomassa forestal, els darrers decennis també han suposat l'augment de la superfície ocupada per la vegetació espontània, que ha ocupat espais abans destinats a conreus. Especialment important ha estat l'augment a la Conca d'Alforja i a Escornalbou-Puigcerver. A altres espais (com les muntanyes de Prades o el Montmell) l'augment

no ha estat tant significatiu, ja que la vegetació espontània era pràcticament hegemònica des de fa diverses dècades. El resultat visible de la colonització d'antics conreus per part de la vegetació espontània són els abancaments delimitats amb murs de pedra seca que són progressivament ocupats per brolles i bosquines. La colonització comença amb l'aparició de llistonars i altres comunitats herbàcies, passant per formacions arbustives i acabant, si les condicions ecològiques així ho permeten, en un bosc. La tendència sembla portar doncs a la formació de masses boscoses homogènies no fragmentades. Al Camp de Tarragona, aquestes grans formacions homogènies formen un arc que connecta, si bé de manera irregular, des del Montmell fins a la muntanyes de Tivissa-Vandellòs a través de l'Alt Gaià, la serra de Miramar, la Mussara-muntanyes de Prades, la serra del Molló i la serra de Llaberia. A la meitat oriental, al massís del Montmell i al massís de Bonastre, es detecta una major presència de comunitats arbustives (brolles de caràcter calcícola), en part per les condicions ambientals i en part pels recurrents incendis que ha patit la zona.

La tendència de substitució de les comunitats autòctones prossegueix, generalment en favor dels boscos aciculifolis. Els diferents tipus de pineda són, avui, el principal tipus de bosc que s'observa al Camp de Tarragona. En aquest sentit hi ha, però, notables excepcions, com el Paratge Natural d'Interès Nacional dels Boscos de Poblet, un dels millors exemples d'alzinar madur i ben conservat, o la important presència de rouredes a les muntanyes de Prades. La roturació i plantació d'altres espècies al·loctones, com els eucaliptus o els plataners, no gaudeix d'una presència rellevant.

Per altra banda, el paisatge forestal també es veu afectat pel dinamisme mostrat pel sector de la construcció, que ha convertit el Camp de Tarragona en una gran consumidora d'àrids. El sector oriental de les muntanyes de Prades o el PuigMarí, a Duesaigües, són bons exemples d'una activitat amb un gran impacte paisatgístic i uns importants costos de restauració un cop finalitzada la concessió administrativa.

El paisatge forestal que domina les zones muntanyoses del Camp de Tarragona sovint és l'emplaçament idoni per ubicar parcs eòlics. La dinàmica d'instal·lació de noves centrals eòliques sembla que tindrà continuïtat en un futur pròxim, tot i les reivindicacions d'algunes plataformes locals. Assegurar una bona instal·lació d'aquests tipus d'equipaments, tot minimitzant el seu impacte, és el repte que han d'assumir el sector i les administracions i el que condicionarà el futur d'aquest tipus de paisatge.

Paral·lelament a aquests processos de canvi en la morfologia i estructura del paisatge forestal, els últims decennis han suposat també canvis en la percepció de la ciutadania respecte aquests espais. Actualment, més del 30% de la superfície del Camp de Tarragona gaudeix

Figura 8.3. Els murs de pedra seca resten com a prova d'antics conreus.

d'algun tipus de figura de protecció ambiental. La protecció i salvaguarda dels espais naturals és producte de canvis en la sensibilitat d'una part important de la ciutadania, que respon no només a una percepció ambientalista, sinó que es valora també el seu potencial econòmic, social, cultural, etc. Resulta paradoxal pensar que, en el moment en què els aprofitaments directes que hom pot aconseguir del bosc resulten menys rendibles, la freqüentació a aquests espais (ja sigui boscos periurbans, com llocs de més difícil accés) hagi augmentat significativament. La protecció de diferents espais mitjançant el Pla d'Espais d'Interès Natural, la Xarxa Natura 2000, els Forests d'Utilitat Pública, els Parcs Naturals o els Paratges Naturals d'interès Nacional són dinàmiques relativament recents, però consolidades. No obstant això, caldria impulsar iniciatives perquè aquestes figures de protecció impliquin una millor gestió dels espais.

8.2 El paisatge agrari

El paisatge agrari està sotmès a les dificultats pròpies del sector, fet que ha implicat una sostinguda disminució de la superfície agrícola. Una disminució que no ha estat, però, homogènia, ni territorialment ni en els sectors afectats.

L'abandó dels espais agrícoles no és un procés aleatori. En general es detecten dues dinàmiques diferents: d'una banda, els camps situats a la perifèria dels grans conjunts muntanyosos del Camp de Tarragona (muntanyes de Prades, Montsant, Montmell, etc.) han patit un llarg i sostingut procés d'abandonament. Es tracta d'explotacions de petites dimensions, menades per població d'edat avançada i que no han trobat el relleu necessari donats els magres beneficis econòmics que proporcionen.

D'altra banda, a la perifèria de les ciutats, l'activitat agrícola ha quedat constreta entre infraestructures i zones urbanes. La presència d'aquests espais agrícoles periurbans entre indústries, nuclis de població i infraestructures és una de les peculiaritats que caracteritzen el paisatge de bona part de la plana del Camp. Es tracta de zones dinàmiques, on la tensió entre els usos agrícoles i urbans es fa més evident. La nítida distinció entre allò que és agrícola d'allò que és urbà a espais com la conurbació Reus-Tarragona, el corredor litoral del Baix Penedès, Valls, Montblanc o Salou-Cambrils és un dels reptes que condicionaran més clarament el futur paisatgístic de bona part de l'àmbit.

També cal prendre en consideració que els paisatges agraris sovint són la matriu en la qual s'ubiquen els camps de golf. Bona part dels camps de golf han fet una important aposta per una gestió ambientalment raonable, però la integració paisatgística en l'entorn més pròxim continua essent, en molts casos, desafortunada. Al Camp de Tarragona hi ha camps de golf a Calafell, el Vendrell, Llorenç del Penedès, Tarragona, Reus, Mont-roig del Camp, Cambrils, Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, Vila-seca, i Salou.

Taula 8.1. La taula ens mostra quin ús del sòl tenien el 1992 aquells espais que el 2002 estan classificats com a vinya, mostrant la implantació de noves vinyes, especialment en altres tipus de conreu.

Vinya	66%
Fruiters de secà	18%
Conreus herbacis de secà	7%
Bosquines i prats	5%
Sòl amb vegetació escassa o nul·la	1%
Boscos aciculifolis	1%
Fruiters de regadiu	1%

Font: Classificació dels usos del sòl a Catalunya (ICC)

Tot i això, el sector agrícola continua tenint un pes específic molt important al Camp de Tarragona: els camps de cereals continuen essent encara un dels principals agents del paisatge a la Baixa Segarra (on ocupa el 64% de la superfície de la unitat), mentre que la vinya s'estén per vastes superfícies als Camps de Santes Creus, Priorat històric i Conca de Barberà. Tot i la caiguda de la producció, l'avellana continua ocupant milers d'hectàrees a la plana del Camp, etc. En

Figura 8.4. Els conreus de cereals s'estenen per bona part de la Baixa Segarra.

general, la superfície ocupada per zones agrícoles suposava, l'any 2002, gairebé el 40% de la superfície total del Camp de Tarragona.

Com ja s'ha apuntat, l'evolució del sector agrícola té diferents intensitats en funció dels diferents sectors. En general, el sector vitivinícola, sota les diferents DO, travessa per un bon moment, fomentant la substitució de conreus poc rendibles (sobretot altres conreus arboris) per la plantació de noves vinyes. Al Priorat històric, la plantació de moltes d'aquestes vinyes s'ha produït mitjançant la roturació d'algunes bosquines i brolles i la creació de nous abancalaments que han renovat la configuració paisatgística de vessants sencers de turons. El conreu de l'avellana ha perdut pes, i només als Camps del Francolí gaudeix d'una presència prou important per articular un paisatge que giri al voltant d'aquest cultiu. En molts altres espais, la seva presència està barrejada amb altres tipus de conreus.

Al Camp de Tarragona, tradicionalment el sector ramader ha tingut poc pes. Els darrers decennis hi ha, però, alguns focus que aglutinen un important nombre d'explotacions, sobretot porcines i avícoles. La presència d'aquestes granges té un important impacte en el paisatge, ja que la seva instal·lació es fa sovint sense tenir en compte l'impacte que tindran. Resulten paradigmàtiques, en aquest sentit, algunes granges avícoles que trobem a la plana del Baix Camp (per exemple a Riudoms), o la important presència de granges porcines a l'Espluga de Francolí (fins a 10 explotacions el 1999, segons el cens agrícola).

Un dels problemes observats al món rural durant la segona meitat del segle XX fou el progressiu despoblament de molts d'aquests espais. Darrerament, la tendència de la població a concentrar-se en grans municipis i ciutats sembla haver-se frenat. Si s'observen els darrers censos i padrons, es pot veure que entre 1996 i 2001, dels 64 municipis de menys de 500 habitants, 49 guanyaren habitants. Aquesta dinàmica positiva no s'ha produït a moltes de les petites pedanies i nuclis habitats disseminats a la Conca de Barberà, que avui romanen abandonades.

Aquest fre al despoblament de les zones rurals cal sumar-hi la incipient tendència a la restauració d'antics masos i masies per a segones residències. Aquest és un fenomen que té certa importància en el paisatge d'algunes unitats com la Baixa Segarra o el Baix Priorat. Tot i això aquesta tendència no ha agafat encara les proporcions que té en altres comarques de Catalunya (com l'Empordà o la Cerdanya). A aquest fenomen cal sumar-hi, a més, la progressiva dinamització del sector del turisme rural amb un important creixement durant el període 2000-2005 (s'ha passat de 13 establiments i 115 places el 2000 a 34 establiments i 268 places el 2005). Entre el Priorat i la Conca de Barberà, les dues comarques més petites del Camp de Tarragona, aglutinen més de la meitat de l'oferta d'aquest tipus de turisme. Es tracta d'un turisme que exigeix una certa qualitat en el paisatge, per la qual cosa la presència i la demanda de turisme rural és un bon indicador de la qualitat paisatgística d'un determinat àmbit territorial.

8.3 El paisatge urbà

El paisatge urbà és l'espai on les dinàmiques es succeeixen a més velocitat. La dinàmica constructiva ha afectat tot l'àmbit, tot i que amb una intensitat diferent. A primera línia de costa, la pressió urbanística ha suposat que l'any 2002 més del 56% de la superfície estigués ocupada per sòl urbà o infraestructures. El paisatge litoral està afectat per la progressiva fragmentació dels diferents hàbitats, empitjorant la connectivitat biològica, fins al punt que certs hàbitats han arribat a desaparèixer. Cal tenir en compte, d'altra banda, que en les perifèries dels ecosistemes les seves condicions no són les òptimes, fet que comporta una menor qualitat paisatgística i augmenta la vulnerabilitat a agents externs de les espècies que hi viuen. Un bon exemple d'aquest fenomen es pot observar a la majoria de boscos presents al litoral tarragoní i a la perifèria de ciutats com Tarragona o el Vendrell.

Són notoris els canvis en la lògica de localització dels principals centres de producció i consum, com la creació de centres comercials i zones d'oci a les perifèries de les principals ciutats, la creació d'un centre integral de mercaderies (CIM) al Baix Penedès o la creació de petits polígons industrials en municipis com Santa Coloma de Queralt.

Les urbanitzacions que proliferaren durant els anys seixanta i setanta del segle XX han seguit evolucions desiguals, tot i que es tracta en molts casos d'espais bastant degradats, amb un ús exclusivament residencial.

Paral·lelament a aquestes urbanitzacions, han proliferat pel conjunt del territori promocions de nous habitatges situats a les perifèries de les grans ciutats. Si bé la casuística de la topologia constructiva és molt variada, molts d'aquests nous habitatges segueixen el patró de cases aparellades, una forma edificatòria amb gran consum de sol. Aquesta tipologia constructiva ha estat la majoritària en algun dels municipis que més han crescut de la plana del Camp: Botarell, Castellvell del Camp, Almofter, el Catllar, la Pobla de Montornès, Creixell, etc. El fenomen es reproduïx també als voltants del Vendrell i al nord de la Plana del Baix Penedès (la Bisbal del Penedès, Santa Oliva, Banyeres del Penedès, etc.).

Tradicionalment, el paisatge industrial s'ha concentrat al voltant del complex petroquímic de la plana del Camp. Actualment es detecta la proliferació d'un paisatge industrial de baixa intensitat, producte de voluntat de molts petits municipis de tenir el seu propi polígon industrial.

També cal tenir en compte la presència del parc temàtic Universal Port Aventura, el parc temàtic més gran de Catalunya, i dels seus serveis complementaris, que genera unes dinàmiques

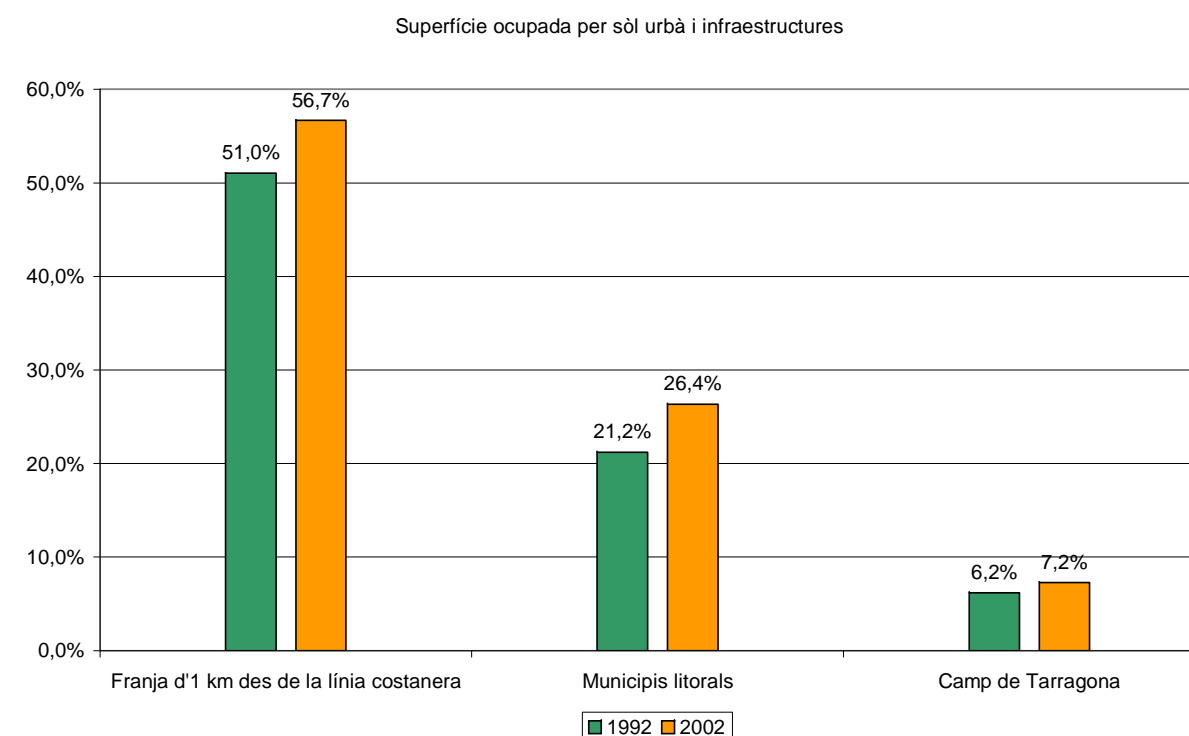

Figura 8.5. Superfície ocupada per sòl urbà i infraestructures.
 Font: Elaboració pròpia a partir de la classificació d'usos i cobertes del sòl de l'ICC.

paisatgístiques peculiars i pròpies.

8.4 El paisatge litoral

Els canvis en la fesonomia del **paisatge litoral** han estat intensos, atès que la popularització i expansió del sector turístic durant la segona meitat del segle XX ha provocat una urbanització extensiva de bona part de la franja costanera del Camp de Tarragona. Al Baix Penedès es tracta en bona mesura de segones residències que aprofiten la proximitat a les conurbacions de Barcelona, mentre que al litoral del Camp, el sector turístic es recolza en bona mesura en hotels i càmpings. Els sectors de litoral que mantenen encara avui part del seu patrimoni natural són els que s'estenen des de Roda de Barà fins al nord de la ciutat de Tarragona i l'extrem sud de l'àmbit, al voltant de Vandellòs. Un bon exponent del fenomen es pot observar en l'àrea inclosa dins del PEIN de la platja de Torredembarra.